

УДК 343.98:343.34:343.7

**Запотоцький А. П.** – кандидат юридичних наук, здобувач наукової лабораторії з проблем досудового розслідування Національної академії внутрішніх справ, м. Київ

## **ЗНАЧЕННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ БУДІВНИЦТВА ДЛЯ ФОРМУВАННЯ МЕТОДИКИ ЇХ РОЗСЛІДУВАННЯ**

*Досліджено актуальні питання, роль та значення криміналістичної характеристики у формуванні методики розслідування злочинів у сфері будівництва. Розглянуто взаємозв'язок елементів криміналістичної характеристики з окремими складовими методики розслідування злочинів у зазначеній сфері.*

**Ключові слова:** криміналістична характеристика, будівельна сфера, злочини у сфері будівництва, методика розслідування злочинів у сфері будівництва.

Попри труднощі організаційного та матеріально-технічного характеру, сфера будівництва в Україні постійно розвивається. За низкою показників вона випереджає інші галузі економіки. Так, на сучасному етапі відбувається розвиток будівничої галузі й інфраструктури адміністративних одиниць, підвищення попиту на ринку нерухомості. Водночас збільшується кількість злочинних посягань (від крадіжок майна на об'єктах будівництва до розкрадання грошових коштів). Це зумовлено різними суб'єктивними й об'єктивними обставинами, серед яких: постійний рух значних сум коштів, обсягів будівельних матеріалів; зосередження на об'єктах будівництва будівельної техніки й інструментів; складність і багатогранність процесів, що тривають упродовж усього періоду будівництва окремого об'єкта тощо.

Таким чином, у процесі дослідження кримінальних правопорушень у сфері будівництва, особи злочинця та інших обставин, що підлягають встановленню, з метою подальшого розроблення на підставі аналізу отриманих відомостей методики

розслідування зазначеної категорії кримінальних правопорушень передусім необхідно ґрунтовно дослідити криміналістичну характеристику. Це дасть змогу окреслити причини й умови вчинення досліджуваних злочинних посягань, сутність та зміст незаконних схем розкрадання матеріальних цінностей і грошових коштів, а також запропонувати ефективні механізми для профілактики, припинення й унеможливлення вчинення злочинів у сфері будівництва.

Нині термін «криміналістична характеристика» активно використовують у наукових дослідженнях із криміналістики та кримінального процесу. Однак варто зазначити, що його почали застосовувати порівняно нещодавно. У середині 1960-х років термін «криміналістична характеристика» вперше використав у своїй праці Л. О. Сергєєв, досліджуючи проблеми розслідування та попередження розкрадань під час проведення будівельних робіт. Учений у своєму дослідженні пропонує розгорнуте визначення цього поняття. Тому в науковій спільноті прийнято вважати, що саме Л. О. Сергєєв уперше запровадив у науковий обіг термін «криміналістична характеристика», що є комплексом взаємопов'язаних чинників, які характеризують особливості способів учинення та слідів відповідних видів злочинів, об'єкта посягань, обставин, які характеризують учасників злочинів, їхні злочинні зв'язки, час, місце, умови й обстановку вчинення правопорушень [1].

Питання сутності криміналістичної характеристики різних категорій злочинів досліджувало чимало відомих криміналістів серед яких: Ю. П. Аленін, О. Я. Баєв, В. Д. Басай, В. П. Бахін, В. Д. Берназ, Р. С. Белкін, І. Є. Биховський, Т. В. Варфоломєєва, О. М. Васильєв, І. О. Возгрін, А. Ф. Волобуєв, В. К. Гавло, В. І. Галаган, І. Ф. Герасимов, В. Г. Гончаренко, В. А. Журавель, А. В. Іщенко, О. А. Кириченко, Н. І. Клименко, О. Н. Колесніченко, В. П. Колмаков, В. О. Коновалова, М. В. Костицький, В. С. Кузьмічов, В. К. Лисиченко, В. Г. Лукашевич, В. Т. Маляренко, Г. А. Матусовський, В. О. Образцов, І. В. Постіка, М. В. Салтевський, М. Я. Сегай, О. П. Снігерьев, В. В. Тіщенко, І. Я. Фрідман, В. Ю. Шепітько, М. Є. Шумило, М. П. Яблоков та ін. Однак криміналістичну характеристику злочинів у сфері будівництва окремо не досліджували, що підтверджує актуальність обраної теми.

Уперше визначаючи поняття криміналістичної характеристики злочинів, Л. О. Сергєєв [2, с. 4–5] зазначив, що особливості злочинів окремих видів, які мають криміналістичне значення (тобто значення для слідчої практики та розроблення наукових рекомендацій), вивчає наука криміналістика, що забезпечує їх подальше відображення у відповідних методиках розслідування. Спільно вони формують криміналістичні характеристики окремих видів злочинів [3, с. 437].

На думку дослідника, головна особливість криміналістичної характеристики полягає в тому, що вона в межах кожного виду злочинів виокремлює ознаки способів, слідів злочинних зв'язків тощо, які є типовими для окремих видів і груп злочинних посягань. Саме вони утворюють підґрунтя для формування криміналістичних методик.

Цікавою є думка С. П. Митрічева, який зауважує: «Під час вивчення методики розслідування окремих видів злочинів варто акцентувати увагу на типових ознаках, які мають криміналістичне значення, особливостях цього виду злочину (способах учинення злочину, характерних слідах, залишених на місці злочину, злочинних зв'язках, професійних і злочинних навичках правопорушника). Тобто важливим є те, що постає типовим, загальним і належить до кримінологічної характеристики злочину. Видова кримінологічна характеристика повинна охоплювати найбільшу кількість ознак, що мають кримінологічне значення [4, с. 13–14].

На нашу думку, криміналістична характеристика злочинів у сфері будівництва містить не лише відомості загальної криміналістичної характеристики, а й власні складові, що:

- допомагають визначити способи та методи проведення досудового розслідування;

- надають можливість спрямувати зусилля фахівців на отримання інформації про умови, у яких було вчинено кримінальне правопорушення;

- вказують на предмет безпосереднього посягання, час, місце та спосіб учинення кримінального правопорушення;

- виявляють мотив і мету кримінального правопорушення;

- висвітлюють механізм слідоутворення;

- вказують на матеріальні цінності, грошові кошти, будівельні матеріали, інструменти, будівельну техніку й інші об'єкти, щодо яких було здійснено злочинне посягання.

Повна та змістовна криміналістична характеристика кожного конкретного кримінального правопорушення, що безумовно охоплює всі його індивідуальні особливості, є обов'язковою умовою повноцінного дослідження, яке здійснюють з метою формування методики розслідування злочинів у сфері будівництва. Так, А. О. Ейсман наголошує, що «криміналістична характеристика одиначного злочину не цікавить науку, оскільки головною її метою є вивчення та узагальнення типового, повторюваного» [5]. Однак ми вважаємо, що таке формулювання не є достатнім під час розроблення методики розслідування злочинів, оскільки дослідження лише «типового» передбачає можливість неврахування важливих елементів, що негативно позначиться на використанні методики практичними працівниками правоохоронних органів. Розслідування будь-яких злочинів, зокрема у сфері будівництва, буде ефективним лише в тому разі, коли воно ґрунтуватиметься на узагальнених результатах слідчої та судової практики, урахуванні криміналістичних рекомендацій і теоретичних знань.

Удосконалення наявних і виникнення нових способів учинення злочинів у сфері будівництва зумовлює необхідність вжиття відповідних заходів протидії представниками правоохоронних органів. На нашу думку, одним із таких заходів є розроблення та впровадження у практичну діяльність підрозділів поліції нових криміналістичних методик, адже розслідування злочинів – це діяльність, яка потребує наявності відповідних знань і професійних навичок, високого рівня відповідальності. Злочини у вищезазначеній сфері не є винятком, оскільки їх надзвичайно складно розслідувати через багатогранність процесів будівництва та значну кількість способів учинення і приховування правопорушень. Окрім того, розслідування буде ефективним лише за умови достатнього криміналістичного забезпечення практичних підрозділів.

Методики розслідування злочинів у цьому контексті є головними та, водночас, самостійними складовими науки криміналістики. Окремі методики розслідування злочинів є ключовими в роботі слідчого під час виявлення та розслідування злочинів, оскільки акумулюють та апробують на практиці всі досягнення наукових і прикладних досліджень.

Так, І. Т. Кривошеїн зазначає, що криміналістична методика розслідування злочинів постає не стільки теоретичним знанням,

скільки матрицею збирання такого описового знання. Це надає процесу її розвитку ситуаційно-практичного характеру [6, с. 215]. Розроблення методики розслідування окремої категорії злочинів, зокрема злочинів у сфері будівництва, передбачає опрацювання всього масиву інформації стосовно досліджуваної категорії правопорушень. Характер і зміст діяльності працівників правоохоронних органів щодо виявлення й розслідування злочинів у сфері будівництва безпосередньо залежить від змісту злочинної діяльності, поведінки злочинця та слідів, які утворюються внаслідок злочинного посягання. Окрім виду злочину, також необхідно враховувати спосіб й обставини його вчинення. Важливим етапом цього процесу є виконання спеціальних дій щодо знищення слідів злочину, інсценування певної обстановки тощо [7, с. 14].

З огляду на складність злочинних схем, популярних серед злочинців, які вчиняють розкрадання грошових коштів і матеріальних цінностей у значних розмірах у сфері будівництва, збирання й аналіз інформації, повна та змістовна криміналістична характеристика дають змогу запропонувати якісну методику для подальшого практичного використання.

Таким чином, на думку більшості науковців, які вивчають проблематику формування методик розслідування окремих видів злочинів, необхідною умовою ефективної діяльності працівників правоохоронних органів щодо розкриття та розслідування злочинів у сфері будівництва є аналіз та узагальнення практики розслідування, що передбачає два етапи: 1) належне вивчення та узагальнення змісту злочинної діяльності, поведінки злочинця під час підготовки, учинення та приховування злочину, а також закономірностей виникнення слідів; 2) аналіз та узагальнення позитивної практики щодо виявлення й розслідування злочинів у сфері будівництва і встановлення закономірностей механізму виявлення слідів, прогнозування поведінки злочинця [8, с. 167].

Досліджуючи сучасні проблеми протидії злочинності, варто акцентувати увагу на працях В. П. Бахіна, В. С. Кузьмічова, що найбільше адаптовані до умов сьогодення та можуть стати підґрунтям для досліджень аспектів протидії злочинам, зокрема у сфері будівництва [9; 10].

З огляду на різні позиції вчених-криміналістів стосовно змісту поняття методики, можна підсумувати, що методика розслідування злочинів у сфері будівництва – це розроблена на підставі аналізу

практичної діяльності правоохоронних органів і систематизована інформація про особливості окремих видів злочинів у зазначеній сфері, важливе місце в якій належить криміналістичній класифікації та криміналістичній характеристиці.

Одним із визначальних питань формування методики розслідування злочинів є їх змістовна характеристика. До структури методик розслідування належить інформація про: 1) криміналістичну характеристику злочину; 2) обставини, які підлягають обов'язковому встановленню під час розслідування; 3) типові слідчі ситуації, що виникають на всіх етапах розслідування, версії та планування перебігу розслідування; 4) методи збирання доказової та іншої криміналістично значущої інформації на різних етапах розслідування; 5) особливості тактики проведення окремих слідчих (розшукових) дій; 6) особливості інформаційно-довідкового забезпечення і використання спеціальних знань у процесі розслідування [11, с. 18]. Іноді серед структурних елементів методик розслідування виокремлюють діяльність слідчого щодо профілактичних заходів [12, с. 62]. На думку І. А. Возгріна, оптимальним є диференційований підхід до визначення внутрішньої організації методик розслідування злочинів, тобто пошук не єдиної типової структури приватних методик, а типових структур декількох груп приватних методик [13, с. 199].

Питання щодо правил і порядку формування методик розслідування різних категорій злочинних посягань нині залишається невирішеним. Так, одні науковці стверджують, що для формування методик важливою є криміналістична складова, яка забезпечує вибудову дослідження загалом є підвалиною будь-якої методики, а інші вважають, що, крім положень криміналістики для формування методики розслідування злочинів, необхідно враховувати особливості кримінально-правового та кримінально-процесуального характеру, оперативно-розшукових заходів, негласних слідчих (розшукових) дій тощо.

Однак обстоювати лише одну позицію не варто, адже структура злочинів різних груп неоднакова. Це зумовлено низкою чинників, які обов'язково потрібно враховувати під час розроблення методики розслідування окремої групи (виду) злочинів, оскільки в одному випадку доцільно акцентувати увагу на криміналістичній характеристиці та її елементах, а в іншому – на положеннях законодавства, порядку застосування норм права тощо.

З огляду на викладене вище, під час розроблення методики розслідування злочинів у сфері будівництва необхідно досліджувати криміналістичну характеристику злочинів у сфері будівництва, детально вивчаючи кожний її елемент. Також слід використовувати практичний досвід працівників правоохоронних органів, судову практику, опрацювати нормативно-правову базу, яка регламентує порядок проведення конкретних видів робіт, тендерних закупівель, укладання договорів тощо.

Отже, криміналістична характеристика має важливе значення, оскільки вона є підґрунтям методики розслідування злочинів, зокрема у сфері будівництва. Основоположним у методиці розслідування злочинів є кримінальне і кримінальне процесуальне законодавство та сучасні можливості природних, технічних і суспільних наук, які зумовлюють рівень розвитку криміналістики та її потенційні можливості. Криміналістична характеристика злочинів відіграє важливу роль у розробленні методики розслідування, адже вона пов'язана з кримінальним і кримінальним процесуальним законодавством, яке регламентує проведення всіх слідчих (розшукових дій) та інших заходів щодо здійснення кримінального провадження. Комплексно застосовуючи наявний юридичний інструментарій і практичні напрацювання, на яких ґрунтується криміналістична характеристика, можна провести повноцінне дослідження та підготувати методичні рекомендації стосовно окремих проблемних питань розслідування злочинів у сфері будівництва.

Водночас криміналістична характеристика злочину має важливе значення не лише для методики розслідування злочинів у сфері будівництва, а й для криміналістичної техніки та слідчої тактики. Криміналістична техніка, тактика розкриття злочинів і тактичні прийоми виконання слідчих (розшукових) дій розвиваються з урахуванням криміналістичних характеристик окремих видів злочинів на підставі відомостей про сучасні особливості злочинної діяльності, змін її способів і засобів. Водночас питання криміналістичної характеристики злочинів тісно пов'язане з проблематикою слідчої ситуації, оскільки слідчий застосовує криміналістичну характеристику певного виду злочину переважно у зв'язку з виникненням труднощів під час розслідування, в умовах недостатності доказової інформації за матеріалами кримінального провадження.

### **СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ**

1. Сергеев Л. А. Расследование и предупреждение хищений, совершаемых при производстве строительных работ : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Лев Александрович Сергеев. – М., 1966. – 18 с.
2. Сергеев Л. А. Сущность и значение криминалистической характеристики преступлений. Руководство для следователей / Л. А. Сергеев. – М. : Юрид. лит., 1971. – 752 с.
3. Криминалистика : учебник / отв. ред. Н. П. Яблоков. – Изд. 3-е, перераб. и доп. – М. : Юрист, 2005. – 781 с.
4. Митричев С. П. Методика расследования отдельных видов преступлений / С. П. Митричев. – М. : ВЮЗИ, 1963. – 544 с.
5. Эйсман А. А. О содержании понятия «криминалистическая характеристика преступления» / А. А. Эйсман. – М., 1984. – 100 с.
6. Кривошеин И. Т. Теоретические и методологические проблемы методики расследования преступлений / И. Т. Кривошеин // Юридическая наука Сибири : сб. науч. тр. – 1997. – С. 213–218.
7. Бахин В. П. Природа и сущность средств преодоления противодействия расследованию / В. П. Бахин, В. С. Кузьмичев, А. А. Садченко. – Киев : Киев. высш. шк. милиции им. Ф. Э. Дзержинского, 1986. – 14 с.
8. Драпкин Л. Я. Методика расследования отдельных видов преступлений / Л. Я. Драпкин, В. Н. Карагодин. – Екатеринбург : УрЮИ, 1998. – 167 с.
9. Бахин В. П. Некоторые аспекты изучения практики борьбы с преступностью (данные исследований за 1980–2002 гг.) / В. П. Бахин, Н. С. Карпов. – Киев : Нац. акад. внутр. дел Украины, 2002. – 458 с.
10. Кузьмичов В. С. Криміналістичне вивчення злочинної діяльності / В. С. Кузьмичов, Ю. В. Москвін // Право України. – 1999. – № 5. – С. 65–67.
11. Колесниченко А. Н. Научные и правовые основы расследования отдельных видов преступлений : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09 / А. Н. Колесниченко. – Харьков, 1967. – 28 с.

12. Матусовский Г. А. Финансовые преступления (формирование криминалистических методик) / Г. А. Матусовский // Организованная преступность и коррупция: исследования, обзоры, информация. — Екатеринбург : Зерцало-Урал, 2000. — Вып. 2. — С. 62–76.

13. Возгрин И. А. Структура частных методик расследования преступлений / И. А. Возгрин. — Минск : Выш. шк., 1983. — С. 198–214.

#### REFERENCES

1. Serheev, L.A. (1966). *Rassledovanie i preduprezhdenie hishchenii, sovershaemykh pri proizvodstve stroitelnykh rabot* [Investigation and prevention of thefts committed in the manufacture of construction works]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Moscow [in Russian].

2. Serheev, L.A. (1971). *Sushnost i znachenie kriminalisticheskoi karakteristiki prestuplenii. Rukovodstvo dlia sledovatelei* [The essence and significance of the criminalistic characteristics of crimes. A Guide for Investigators]. Moscow: Yurid. lit. [in Russian].

3. Iablokov, N.P. (2005). *Kriminalistika* [Forensic science] (3<sup>th</sup> ed.). Moscow: Yurist [in Russian].

4. Mitrichev, S.P. (1963). *Metodika rassledovaniia otdelnykh vydiv prestuplenii* [The methodology for investigating certain types of crimes]. Moscow: VYuZY [in Russian].

5. Eisman, A.A. (1984). *O sodержanyy poniatiya kryminalysticheskaiia kharakterystyka prestupleniya* [On the content of the concept of criminalistic characterization of the crime]. Moscow [in Russian].

6. Kryvoshein, I.T. (1997). *Teoretycheskiye y metodologicheskiye problemy metodyky rassledovaniya prestupleniy* [Theoretical and methodological problems of the methodology of investigation of crimes]. *Yurydycheskaia nauka Sybyry Juridical science of Siberia, Juridical science of Siberia* [in Russian].

7. Bakhin, V.P., Kuzmichev, B.C., & Sadchenko, A.A. (1986). *Pryroda y sushnost sredstv preodoleniya protyvodejstviya rassledovaniyu* [The nature and essence of the means to overcome the opposition to the investigation]. Kyiv: Kyev. vyssh. shk. mylytsy ym. F.E. Dzerzhynskoho [in Russian].

8. Drapkin, L.Ia., & Karahodyn, V.N. (1998). *Metodyka rassledovaniya otdelnykh vydiv prestupleniy* [The method of investigation of certain types of crimes]. Ekaterynburh: Urlui [in Russian].

9. Bakhin, V.P., & Karpov, N.S. (2002). *Nekotorye aspekty yzucheniya praktyky borby s prestupnostiu (dannye yssledovanyj za 1980-2002 hh.)* [Some aspects of studying the practice of combating crime (research data for 1980-2002)]. Kyiv: Nats. akad. vnutr. del Ukrainy [in Russian].

10. Kuzmichov, V.S., & Moskvyn, Yu.V. (1999). *Kryminalistychne vyvchenniia zlochyynnoi dialnosti* [Forensic investigation of criminal activity]. *Pravo Ukrainy, Right of Ukraine*, 5, 65-67 [in Ukrainian].

11. Kolesnichenko, A.N. (1967). *Nauchnye y pravovye osnovy rassledovaniya otdelnykh vydiv prestupleniy* [Scientific and legal bases of investigation of separate types of crimes]. *Extended abstract of Doctor's thesis*. Kharkov [in Russian].

12. Matusovskiy, H.A. (2000). Fynansovye prestupleniya (formyrovanye krymynalystycheskykh metodykh [Financial Crimes (Formation of Criminalistic Techniques)]. *Orhanyzovannaia prestupnost y korruptsiya: yssledovaniya, obzory, ynformatsiya, Organized crime and corruption: research, reviews, information*. Ekaterynburh: Zertsalo-Ural. 2. 62-76 [in Russian].

13. Vozghrin, I.A. (1983). *Struktura chastnykh metodykh rassledovaniya prestupleniy [The structure of private methods of investigating crimes]*. Minsk: Vysh. shk. [in Russian].

*Стаття надійшла до редколегії 03.02.2017*

---